

Е. О. Мехтієв,
аспірант, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті запропоновано новий концептуальний підхід до державного регулювання банків на основі управління ризиками. Проаналізовано ризики, що притаманні банківській діяльності. Запропоновано алгоритм управління банківськими ризиками.

In the article the new conceptual going is offered near government regulation of banks on the basis of risks management. Risks which are peculiar to bank activity are analysed. The algorithm of management bank risks is offered.

*Ключові слова: банк, державне регулювання, банківська система, управління ризиками.
Key words: bank, government regulation, banking system, risk management.*

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

На сьогоднішній день одним з важливих питань розбудови економіки України є питання державного регулювання банківської діяльності. Існує чимало інструментів та механізмів державного регулювання банківської діяльності. За умови їх адекватного використання, державні регулятори мають ефективно здійснювати державну політику, направлену на прискорення економічної стабілізації. В Україні основні функції регулятора покладені на Національний банк України. Результати досліджень свідчать, що НБУ недостатньо ефективно та в неповному обсязі використовує механізми та важелі державного регулювання, які вже успішно зарекомендували себе в інших країнах.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Існуючі тенденції у вітчизняній економіці постійно підвищують вимоги до системи регулювання, яка покликана забезпечити ефективне функціонування банківської системи. З даної точки зору, головним завданням є забезпечення стабільності банків як основних провідників грошово-кредитної політики та фінансових посередників, які акумулюють та переміщують тимчасово вільні кошти. Тобто система державного регулювання покликана забезпечувати фінансову стабільність, ліквідність та прибутковість банків, що відповідає цілям монетарної політики держави та здійснює вплив на зростання економіки.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ З ПРОБЛЕМИ

Багато вітчизняних та зарубіжних науковців присвятили свої дослідження питанню державного регулювання банківської діяльності, серед яких можна виділити: Дж. Кейнса, М. Туган-Барановського, І.О. Лютого, А. Маршала, Ф. Мишкіна, І. Фішера, М. Фрідмена, О. Вовчак, А. Гальчинського, О. Дзюблюка, А.М. Мороза, М.І. Савлука, В.А. Юценка та інших.

Водночас не всі інструменти державного регулювання банківської діяльності розкриті з належною мірою глибини. Зокрема, майже не висвітлені дослідження державного регулювання банківської системи через встановлення вимог до системи управління ризиками на рівні банків, що є внутрішнім резервом самих банків, який може бути використаний на підвищення фінансової стійкості, ліквідності та прибутковості банків.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення механізму управління ризиками на рівні банків та ролі держави у процесі спрямування стратегії ризик-менеджменту банків на досягнення суспільних цілей.

Для досягнення цієї мети вирішуються такі завдання: ідентифікувати ризики, що притаманні банківській діяльності; розкрити алгоритм управління банківськими ризиками та розробити заходи з підвищення їх дієвості.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним з основних завдань управління банком є створення системи ризик-менеджменту, яка буде адекватна сучасним вимогам.

Ризик-менеджмент — система управління ризиками, яка включає в себе стратегію та тактику управління, направлені на досягнення основних бізнес-цілей банку.

Головна причина створення такої системи — визнання відповідальності перед власниками та клієнтами.

Головне завдання управління такою системою — вирішення двох важливих завдань:

- визначення оптимального співвідношення між власним та залученим капіталом;
- визначення оптимального співвідношення між доходом та ризиком.

У системі координат виокремлюють дві моделі ризик-менеджменту:

— максимізація прибутку за задовільного рівня ризику;

— мінімізація ризику за задовільного рівня прибутку.

До основних принципів ризик-менеджменту можна віднести те, що ризик-менеджмент — це неперервний процес, який:

— охоплює всю установу та на всіх рівнях установи;

— має враховуватися при формуванні та реалізації стратегії і тактики банку.

Система ризик-менеджменту здійснюється на всіх рівнях банку та охоплює всі аспекти фінансової діяльності і є стратегічним інструментом оптимізації шляхів формування та використання фінансових ресурсів з врахуванням ризиків. Якість системи ризик-менеджменту банку вважається одним з головних елементів корпоративного управління та безпосередньо впливає на формування ринкової вартості банку.

Система управління ризиками є безперервним та циклічним процесом, що проходить наступні етапи: створення середовища, ідентифікація ризиків, оцінка ризиків, управління ризиками, контроль за ризиками та їх моніторинг.

Першочерговим завданням у запропонованому циклі є створення системи внутрішньої нормативної бази ризик-менеджменту, до якої, в першу чергу, відноситься стратегія управління ризиками, вона включає в себе: місію, цілі та завдання роботи банку з управління ризиками; концепцію управління окремими категоріями ризиків.

Система ризик-менеджменту посилюється через створення обов'язкових профільних колегіальних органів управління (комітетів), до яких відносяться кредитний, тарифний комітет та комітет управління активами та пасивами банку. Так, кредитний комітет покликаний оцінювати якість кредитного портфеля, готує пропозиції щодо формування резервів на відшкодування втрат за кредитними операціями. Тарифний комітет аналізує собівартість ресурсної бази, визначає політику банку щодо операційних доходів. Комітет управління активами та пасивами розглядає співвідношення активів та пасивів банку по строкам, валютам, приймає рішення щодо чистого спреда.

Іншим важливим етапом у створенні системи управління ризиками є створення окремого структурного підрозділу з управління ризиками, що має відповідати за становлення структури балансу, лімітів окремих операцій, лімітів ризиків окремих контрагентів та їх груп.

Наступним етапом управління ризиками в банку є їх ідентифікація. При цьому проводиться оцінка існуючих тенденцій; вивчаються причинно-наслідкові зв'язки функціонування процесів та розвитку ризикових ситуацій; прогноз можливих ризиків.

Доцільно виокремити наступні ризики: кредитний ризик; операційно-технологічний ризик; ринковий ризик; ризик ліквідності; ризик репутації; юридичний ризик.

Кредитний ризик — існуючий або потенційний ризик для майбутніх прибутків, який виникає через неплатоспроможність позичальника виконати умови фінансової угоди із банком. Кредитний ризик присутній в усіх видах банківської діяльності та займає центральне місце в системі банківських ризиків.

Операційно-технологічний ризик — це потенційний ризик для існування банку, який виникає через прогалини в системі корпоративного управління, неадекватність інформаційних технологій. Такі прогалини можуть призвести до фінансових збитків через помилку, невчасне виконання певних процедур або шахрайство. До інших джерел походження операційно-технологічного ризику належить імовірність непередбачених подій.

Для зручності операційно-технологічні ризики можна поділити за наступними категоріями: ризик людського фактора; ризик процесів; ризик технологій; ризик зовнішніх подій.

Ринковий ризик — існуючий або потенційний ризик для майбутніх прибутків, який виникає через несприятливі коливання вартості інструментів, які є в торговельному портфелі. Ринкові ризики включають три підтипи ризиків: валютний ризик; процентний ризик; цінний ризик.

Окремо слід розглянути валютний ризик. Це пояснюється тим, що він існує в усіх операціях банку — залученні депозитів, видачі кредитів, торгівлі валютою. Значимість валютного ризику підтверджує тим, що він входить до системи обов'язкових економічних нормативів через встановлення розмірів максимальних відкритих валютних позицій.

Ризик ліквідності — існуючий або потенційний ризик для майбутніх прибутків, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання у строки, які передбачені договорами не зазнавши при цьому недопустимих втрат. Звичайно, банки в процесі своєї діяльності реалізують функцію трансформації строків. Суть цієї функції полягає у наданні довгострокових кредитів (більше 3-х років) за рахунок короткострокових депозитів (до 1-го року). Оскільки строк інвестування має бути прямопропорційний майбутнім доходам, вигода для банків полягає в збільшенні процентної маржі. Разом з тим, банк розраховує, що зможе перекрити відтік депозитів по строку за рахунок нових клієнтів. Ризик ліквідності виникає через нездатність спрогнозувати приплив нових вкладів, стримувати незапланований відплив коштів тощо.

Ризик репутації — існуючий або потенційний ризик для майбутніх прибутків, який виникає через несприятливе сприйняття контрагентами та регулятором іміджу банку. Даний ризик розкривається через ускладнення процесу встановлення нових відносин з потенційними клієнтами та підтримки відносин з представниками держави. В разі настання ризикової події, банк може призвести до фінансових втрат, відпливу коштів клієнтів та ін.

Юридичний ризик — існуючий або потенційний ризик для майбутніх прибутків, який виникає через порушення вимог законодавства. Настання ризикової події призведе до сплати штрафних санкцій та інших адміністративних стягнень.

Після ідентифікації ризиків необхідно провести оцінку ризиків. До методів оцінки ризиків можна віднести: кількісну та якісну оцінку; рейтингування; експертну оцінку; складання карти ризиків.

Необхідно відмітити, що під час проведення кількісної та якісної оцінки, як правило, визначають ймовірність настання небажаної події. Тому, є дуже важливо додатково визначити суму під ризиком, що зробити складніше.

Окремо необхідно зупинитися на складанні карти ризиків, під якою розуміють графічний та текстовий опис кількості ризиків установи. Така карта дозволяє відобразити прийняття банком ризиків, встановити їх граничний рівень та є основою для прийняття рішень щодо їх управління.

Після визначення основних характеристик ризиків необхідно перейти до управління ризиків. Методами управління є: відмова від ризику; прийняття ризику; зниження / обмеження ризику.

Зниження / обмеження ризику можна досягнути через наступні механізми: страхування; резервування; хеджування; диверсифікація; лімітування.

Страховання — це інструмент мінімізації ризиків шля-

хом їх перенесення на страховика за визначену плату, яка пов'язана з ймовірністю настання небажаної події та суми під ризиком. Найбільш поширеним є страхування кредитних ризиків. Даний інструмент, як правило, використовується як доповнення до резервування, яке є обов'язковим для всіх банків.

Резервування є інструментом державного регулювання, яке має подвійну роль. З одного боку, резервування покликане мінімізувати можливі втрати за активними операціями, з іншого — дозволяє впливати на розмір робочих активів, тим самим стимулюючи або стримуючи банківські інвестиції в економіку. Проблема в тому, що держава висуває лише мінімальні вимоги до вироблення методики визначення платоспроможності позичальників, що прямо впливає на визначення категорії ризику та обсягу резерву.

Хеджування полягає у нівелюванні ризиків шляхом відкриття компенсуючої позиції за певну плату. В основному даний інструмент використовується для перекриття валютних та процентних ризиків. Для цього використовуються такі деривативи: форварди, ф'ючерси, опціони, свопи та варанти. Слід відмітити, що дані інструменти або не передбачені Законом України "Про цінні папери та фондовий ринок", або майже не використовуються через недорозвинений фондовий ринок.

Диверсифікація ризику полягає в зменшенні портфельного ризику за рахунок розподілу джерел формування та напрямів використання ресурсів за строками, валютами, вартістю, клієнтами тощо. Як вже зрозуміло, в основі використання даного інструменту лежить портфельний підхід, в рамках якого складові активів та пасивів групуються по портфелях.

Суть використання такого інструменту, як лімітування, полягає у встановленні максимально допустимого обсягу операцій, які пов'язані з певними клієнтами або галузями. Використання даного інструменту призводить не лише до зниження ризиків, а й, можливо, до зниження доходності. Так, використання лімітування може обмежувати обсяг кредитування певної галузі, якій притаманний тренд зростання.

Після вибору механізму управління ризиками необхідно здійснювати контроль за ризиками, зокрема це: виявлення ознак проблемності для термінового вжиття заходів; формування управлінської звітності; дотримання нормативних лімітів; формування резервів.

Паралельно всім етапам механізму управління ризиками необхідно проводити моніторинг ризиків, який включає в себе: систему раннього реагування; аудит ризиків; оцінювання доцільності стратегії управління ризиками; управління проблемними активами.

Основними помилками, які допускаються під час налагодження системи управління ризиками, є: фрагментарний підхід при налагодженні системи; невідповідність між стратегією управління ризиками та цілями, що ставляться перед керівництвом банку; недосконалість інформаційних технологій; використання застарілих методів.

ВИСНОВКИ

Одним з головних питань, що ставляться перед державою, є піднесення механізму внутрішньокорпоративної системи управління ризиками на якісно новий рівень.

НБУ намагається спрямувати банки на підвищення якості ризик-менеджменту до міжнародних стандартів банківського нагляду.

Дуже важливим елементом реалізації системи управління ризиками є технічна підтримка, яка дозволить консолидувати величезну кількість даних, що дозволить спростити систему оцінки ризиків та перейти до більш сучас-

них методів розрахунку банківських ризиків.

Для адекватного функціонування системи ризик-менеджменту необхідно додатково пов'язувати її з ефективною системою внутрішнього контролю, яка у має захищати банк від несприятливих подій та забезпечити рентабельність капіталу банку на достатньому рівні, який визначається власниками банку.

Можна виділити три складові середовища для ефективного формування та вдосконалення системи ризик-менеджменту: законодавчий, політичний та кадровий.

Державний регулятор поклав обов'язки щодо визначення, оцінки та управління ризиками на самі банки, встановивши лише мінімальні вимоги.

Система комплексного управління ризиками покликана забезпечити досягнення основних цілей функціонування банків, що полягає у збільшенні ділової активності, фінансової стійкості, суспільної довіри зі сторони клієнтів, держави та власників.

Управління ризиками охоплює всі сфери і рівні діяльності, виступає як інструмент оптимізації ефективності діяльності з врахуванням ризиків.

Підвищення вимог до системи ризик-менеджменту банків є прихованим резервом, який може підвищити ефективність банківської системи, а саме: підвищити фінансову стабільність банків, захистити інтереси вкладників та слугувати провідником грошово-кредитної політики держави.

Створення та вдосконалення системи ризик-менеджменту потребує індивідуального підходу кожного банку. Такий підхід є новим та поступового перетворення. Запровадження вказаних дій вимагає від банків перебудови корпоративної культури, яка повинна бути ініційована керівництвом банку та стосуватися всіх посадових рівнів.

Література:

1. Вяткин В. Н., Гамза В. А., Гуревич М. И., Калишин П. В. Базель II: время действовать // Деньги и кредит. — 2007. — № 9. — С. 41—51.
2. Герасименко В.Г. Концентрація банківського капіталу і методи оцінки її рівня // Вісник НБУ. — 2007. — № 4. — С. 28—32.
3. Галицька Е.В., Висоцька Л.М. Удосконалення системи показників ліквідності комерційних банків // Банківська справа. — 2002. — №2. — С. 19—25.
4. Закон України "Про банки і банківську діяльність" // Урядовий кур'єр. — 2001. — 17 січня.
5. Кротюк В., Куценко О. Базель II: нова концептуальна редакція Базельської угоди про капітал // Вісник НБУ. — 2006. — № 3. — С. 2—7.
6. Кротюк В., Куценко О. Базель II: розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з Першою компонентою // Вісник НБУ. — 2006. — № 7. — С. 2—7.
7. Лобозинська С. М. Співвідношення державного регулювання та ринкового саморегулювання в процесі координації банківської системи // Науковий вісник: Збірник науково-технічних праць. — Львів: НЛТУУ. — 2007. — Вип. 17.2. — С. 184—189.
8. Мамутов В.К. Про поєднання держрегулювання і ринкової саморегуляції // Економіка України. — 2006. — № 1. — С. 59—65.
9. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків", Постанова Правління НБУ № 104 від 15.03.2004 року.
10. Потійко Ю.А. Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках // Вісник НБУ. — 2004. — № 4. — С. 58—60.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2010 р.